

دانشکده آموزش‌های الکترونیکی دانشگاه قم

عنوان:

بررسی فقهی – حقوقی پرداخت دیه غیرمسلمان و بیگانگان از بیت المال

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته: حقوق جزا و جرم شناسی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر محمد خلیل صالحی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر عادل ساریخانی

ارائه توسط :

فاطمه السادات عقلمند

شماره دانشجویی: ۸۷۶۳۷۰۵۵۰۴

چکیده

در مورد مسئولیت بیت المال مسلمین نسبت به جنایتی که شخص غیر مسلمان در قلمرو کشور جمهوری اسلامی ایران مرتکب می‌شود یا جنایتی که به او وارد می‌گردد، تصریح فقهی و قانونی وجود ندارد و در کتاب‌های حقوقی نیز مسأله بر سکوت برگزار شده است. در این پایان نامه با توجه به قواعد فقهی مرتبط همچون حاکم وارث کسی است که وارثی ندارد و قاعده‌ی هر کس نفعی برای اوست خسارت هم بر عهده‌ی اوست و قاعده‌ی استیمان و قاعده‌ی ارزشمندی خون مطلق انسان قطع نظر از وابستگی‌های قومی، نژادی، دینی، مذهبی، عقیدتی و... و ادله‌ی فقهی و شرعی سه دیدگاه به دست آمده است. دیدگاه منتخب این تحقیق:

دیدگاه اول آن است که تفاوتی بین کافر و مسلمان وجود ندارد و همانطور که بیت المال نسبت به مسلمان مسئولیت دارد. نسبت به غیرمسلمان و بیگانه نیز مسئولیت داشته باشد. دیدگاه دوم آن است که بیت المال مسلمین مسئولیتی در قبال کفار و غیرمسلمانان و بیگانگان نداشته باشد. بالاخره دیدگاه سوم آن است که بیت المال به واسطه‌ی قرارداد ذمه فقط در مورد کفار ذمی مسئولیت داشته باشد.

نتیجه به دست آمده براساس دلایل فقهی و حقوقی دیدگاه اول موجه‌تر است. در مواردی که در قانون مجازات اسلامی و حقوق کیفری ایران پرداخت دیه از بیت المال تجویز شده است و شامل بیگانگان هم می‌شود.

واژگان کلیدی: بیت المال، مسلمان، کافر حربی، کافر ذمی، دیه، جنایت، بیگانه.

فهرست مطالب:

مقدمه	۱
۱. طرح موضوع	۲
۲. سابقه و ضرورت تحقیق	۵
۳. اهداف کلی تحقیق کاربردهای آن	۵
۴. سوال‌های اصلی تحقیق	۷
۵. فرضیه‌های تحقیق	۷
۶. روش تحقیق	۸
۷. سازمان دهی تحقیق	۸
فصل اول :	۱۰
کلیات	۱۰
۱-۱. مبحث اول: واژه شناسی	۱۱
۱-۱-۱. تبیین مفهوم دیه	۱۱
۱-۱-۱-۱. معنای دیه در لغت	۱۱
۱-۱-۱-۲. معنای دیه در اصطلاح فقهای امامیه	۱۲
۱-۱-۱-۳. معنای دیه در اصطلاح فقهای اهل سنت	۱۳
۱-۱-۱-۴. معنای دیه در لسان روایات	۱۴
۱-۱-۱-۵. تعریف مسئولیت در لغت	۱۴
تعریف مسئولیت در اصطلاح	۱۵
۱-۱-۱-۵. انواع مسئولیت در فقه و حقوق	۱۵
۱-۱-۱-۶. معنای لغوی و اصطلاحی بیت المال	۱۷

- ۱۸-۱-۱-۱. بررسی پیشینه‌ی تاریخی مسئولیت دولت..... ۱۸
- ۱۹-۱-۱-۲. پیشینه‌ی مسئولیت بیت المال (دولت) در دوران گذشته..... ۱۹
- ۲۱-۱-۱-۳. پیشینه‌ی مسئولیت دولت در دوران معاصر..... ۲۱
- ۲۲-۱-۱-۷. مفهوم بیگانه..... ۲۲
- ۲۳-۱-۱-۷-۱. مفهوم بیگانه و انواع آن در حقوق موضوعه..... ۲۳
- ۲۳-۱-۱-۷-۲. مفهوم بیگانه و اقسام آن در فقه اسلامی..... ۲۳
- ۲۴-۱-۱-۸. غیر مسلمان از دیدگاه اهل لغت و فقه و حقوق اسلامی..... ۲۴
- ۲۶-۱-۱-۸-۱. گروه‌های غیر مسلمان از نظر اسلام..... ۲۶
- ۲۸-۱-۱-۸-۲. اقلیت‌های دینی شناخته شده در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران..... ۲۸
- ۲۹-۱-۲-۱. مبحث دوم: بررسی پیشینه‌ی تاریخی دیه..... ۲۹
- ۳۰-۱-۲-۱. دیه در دوران باستان..... ۳۰
- ۳۲-۱-۲-۲. دیه در شرایع آسمانی..... ۳۲
- ۳۶-۱-۲-۳. دیه در نظام حقوقی غرب..... ۳۶
- ۳۸-۱-۲-۴. دیه در نظام حقوقی ایران..... ۳۸
- ۳۸-۱-۲-۴-۱. پیشینه‌ی دیه قبل از انقلاب اسلامی ایران..... ۳۸
- ۳۹-۱-۲-۴-۲. پیشینه‌ی دیه بعد از انقلاب اسلامی ایران..... ۳۹
- ۴۱-۱-۳-۱. مبحث سوم: جایگاه دیه در حقوق کیفری ایران..... ۴۱
- ۴۱-۱-۳-۱. جایگاه دیه در حقوق کیفری ماهوی..... ۴۱
- ۴۲-۱-۳-۲. جایگاه دیه در حقوق کیفری شکلی..... ۴۲
- ۴۳-۱-۳-۲-۲. مبحث اول: مفهوم مبانی..... ۴۳
- ۴۴-۱-۳-۲-۲-۱. مفهوم مبانی در لغت..... ۴۴

۴۵	۲-۲-۲. مفهوم مبانی در اصطلاح حقوقی.....
۴۶	۳-۲-۲. مفهوم مبانی در اصطلاح فقهی.....
۴۸	فصل دوم:
۴۸	مبانی نظری، فقهی و قانونی توجیه کننده‌ی مسئولیت
۴۸	بیت المال مسلمین در قبال دیه‌ی غیر مسلمانان و بیگانگان
۴۹	۱-۲. طرح بحث
۵۰	۲-۲. مبحث دوم: مبانی نظری و فقهی تعهد و مسئولیت بیت المال نسبت به پرداخت دیه‌ی غیر مسلمانان و بیگانگان
۵۱	۱-۳-۲. پایمال نشدن خون مسلمان
۵۹	۲-۳-۲. قصور حکومت در ایجاد نظم
۶۲	۳-۳-۲. قاعده‌ی الضمان بالخراج
۶۵	۴-۳-۲. جنبه‌های عاطفی و سیاسی
۶۶	۱-۴-۲. حقوق کیفری داخلی
۶۷	۲-۴-۲. حقوق بین الملل
۷۰	۵-۲. مبحث چهارم: طرح دیدگاه‌ها
۷۱	۱-۵-۲. ادله‌ی فقهی موافقان مسئولیت بیت المال
۷۷	۲-۵-۲. دیدگاه دوم: ادله‌ی مخالفان مسئولیت بیت المال
۸۰	۳-۵-۲. دیدگاه سوم: ادله‌ی قائلین به تفصیل میان کافر ذمی و حربی
۸۳	۴-۵-۲. دیدگاه منتخب (نظریه‌ی مختار)
۸۵	فصل سوم:
۸۵	دیه غیرمسلمانان و بیگانگان

از منظر دین اسلام و روایات	۸۵
۱-۳. ضرورت و اهمیت بحث	۸۶
۲-۳. مبحث اول: دیه غیرمسلمان و بیگانه از نگاه دین اسلام و روایات	۸۷
۱-۲-۳. مقادیر و شرایط دیه غیرمسلمان و بیگانه	۸۷
۲-۲-۳. دیه اهل ذمه در روایات	۹۰
نتایج و پیشنهادها	۱۱۰
الملخص	۱۱۲
فهرست منابع	۱۱۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ

خَلَقْنَا تَفْضِيلًا (اسراء / ۷۰)

و به راستی ما فرزندان آدم را گرامی داشتیم و آنان را در خشکی و دریا (بر مرکبها) برنشانیدیم و از چیزهای پاکیزه به ایشان روزی دادیم و آنها را بر بسیاری از مخلوقات خود برتری آشکارا دادیم.

مقدمه

حمد و سپاس خدایی را سزااست که انسان را در بهترین حالات آفریده و او را مسجود ملایک ساخت. جانشین خویش در روی زمین قرار داد و او را بر تمام مخلوقات، کرامت و برتری داد. از روح خویش در کالبد جان او دمیده و انسانها را از تعرض به نفوس یکدیگر منع نمود. نه تنها متعرضین به نفوس را به عذاب اخروی وعده داد و مجازات دنیوی را برای آنان مقرر نمود، بلکه راضی شدن و بی تفاوت ماندن نسبت به کشته شدن افراد را نیز برابر شرک قلمداد نمود. به خون انسانها به طور عموم احترام خاصی قایل شده و از هدر رفتن و ضایع شدن خون آنان نهی نمود. از این رو حاکمان را نیز مکلف به جبران خون به زمین ریخته شده‌ای دانست که جبران کننده‌ای نداشته و یا قدرت پرداخت خون بهای مقتول را ندارد و چنین تکلیفی بر دوش حاکمان از آن جهت نهاده شده است تا مبادا خونی به هدر رود. یکی از اصول مسلم و اساسی در دین مقدس اسلام احترام به ارزش و کرامت ذاتی انسان است. مهمترین جلوه و جنبه‌ی کرامت انسان نیز جان آدمی است و بقیه‌ی امور تابع و بدان وابسته است. بر اساس این اصل است که جان، عرض و آبرو، مال و ثروت، عقیده و رأی او، محترم شمرده شده است. در آیات نورانی قرآن کریم و روایات ائمه‌ی معصومین (ع) به حرمت جان آدمیان جدای از همه‌ی امتیازهای عرضی و فرعی از قبیل جنس، نژاد، رنگ، مذهب، عقیده و... تأکید شده است. چنان حرمتی که در هیچ یک از مکاتب حقوقی یافت نمی‌شود. طبیعی است این عطیه‌ی الهی که در مرحله‌ی تکوین و خلق بشر از سوی خداوند منان به انسان اعطا گردیده است، زمانی پاس داشته می‌شود که تساوی قانونی و حقوقی و برابری انسانها و نبود ظلم و

تبعیض در همه‌ی حقوق اجتماعی، مدنی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و... از سوی حاکمان و دولتمردان و
آحاد جوامع انسانی در ارتباط و همزیستی با یکدیگر مراعات گردد.

امروزه چه بخواهیم و یا نخواهیم پیشرفت صنعت ارتباطات و از بین مرزها و حصارها انسان‌ها را به
یکدیگر نزدیک نموده و می‌رود که تمامی انسان‌های کره زمین در یک دهکده‌ی جهانی گردهم آیند و این
فقه و حقوق اسلامی است که باید مسایل مستحدثه و مبتلا به جهانی فرا روی مسلمانان و حکومت اسلامی
را در قرن معاصر حل و فصل نماید.

فقه اسلامی – که داعیه‌دار اداری جوامع انسانی در اقصی نقاط این گیتی پهناور می‌باشد – مکلف است
با اجتهادی پویا و دخالت دادن دو عامل تعیین کننده زمان و مکان در آن و در عین حال با حفظ اصول و
سنت‌ها و مرزهای اعتقادی خالص که لازمه‌ی قوام و پایداری هر آیین و مرام و مسلکی است و با منظور
نمودن قاعده‌ی کرامت ذاتی انسان و با توجه به اندیشه‌های نوین جهانی شدن حقوق بشر در ابعاد مختلف
اجتماعی، سیاسی، حقوقی و... و با د نظر گرفتن اصل استصلاح عقلی و مصالح ملزمه‌ی بشری و
ضرورت‌های بایسته‌ی جهانی به تعارضات و چالشهای داخلی و بین المللی موجود در زمینه ارتباط و هم
زیستی با کفار و غیر مسلمانان و بیگانگان و در یک کلمه حقوق مطلق انسان‌ها پاسخ دهد.

پر واضح است که اگر فقه و حقوق اسلامی با ارائه راهکارهای انسانی و منطقی و براساس مصالح عقلی
و با در نظر گرفتن عناصر اجتهادی زمان و مکان و به موضوع همزیستی با کفار و ارتباط با آنان و حقوق
آنها در قلمرو و نظام جمهوری اسلامی ایران که امّ القرای جهان اسلام است نگاه کند، می‌تواند انتظار جذب
غیر مسلمانان به تعالیم عالی‌هی اسلام و گرایش مثبت آنان را به دین توحیدی داشته باشد؛ چنان که در تاریخ
اسلام نمونه‌های فراوانی از این نوع برخوردهای صحیح و سالم و مآلاً جذب غیر مسلمانان به دین اسلام را
می‌توان مشاهده کرد.

۱. طرح موضوع

در منابع شرعی و فقهی و حقوق کیفری ایران و قوانین موضوعه مواردی از مسئولیت بیت المال در
پرداخت دیه بیان گردیده است. مانند موردی که شخصی در اثر ازدحام جمعیت کشته شود و یا جسد

مقتولی در شارع عام پیدا شود و قاضی قرائتی برای نسبت قتل به شخص یا جماعتی نداشته باشد (ماده‌ی ۲۵۵، قانون مجازات اسلامی).

یا در قتل خطای محض جانی دارای عاقله نباشد یا عاقله‌اش نتواند دیه را بپردازد (ماده‌ی ۳۱۲، قانون مجازات اسلامی) یا در قتل عمد و شبه عمد جانی فرار کند و مال یا بستگانی نداشته باشد (ماده‌ی ۳۱۳، قانون مجازات اسلامی) یا موردی که مأمور نظامی یا انتظامی در اجرای دستور آمر قانونی بدون هیچ گونه تخلفی از مقررات تیراندازی کرده باشد و در نتیجه‌ی آن فردی کشته یا مجروح شده باشد که مهدورالدم نباشد (ماده‌ی ۳۳۲، قانون مجازات اسلامی و مواد ۱۲ و ۱۳ از قانون به کارگیری سلاح توسط مأمورین نظامی و انتظامی). سوالی که در اینجا مطرح می‌گردد آن است که آیا حمایت بیت المال یا حکومت اسلامی و یا امام مسلمین در فقه اسلامی هر سه واژه تقریباً به یک معنا استعمال گردیده است؟ مراد از جانی، جانی مسلمان است یا اگر جانی، غیر مسلمان نیز باشد دیه‌ی جنایت او در موارد مذکور در فقه جزایی و قوانین موضوعه از بیت المال مسلمین پرداخت می‌شود؟ همچنین اگر مجنی علیه غیر مسلمان باشد وضعیت چگونه است؟ برای تنقیح موضوع فرض کنیم که شخصی غیر مسلمان به عنوان مهاجرت یا گردشگری و... وارد قلمرو کشور جمهوری اسلامی ایران می‌گردد و یا بیگانه‌ای غیر مسلمان و یا حتی مسلمان که تابعیت بیگانه را دارد در حوزه‌ی قلمرو کشور مرتکب جنایتی می‌شود یا علیه او جنایتی واقع می‌گردد که اگر جانی یا مجنی علیه شخصی مسلمان می‌بود براساس قوانین موضوعه و فقه جزایی بیت المال مسئولیت پرداخت دیه‌ی وی را بر عهده می‌گرفت (در موارد مسئولیت بیت المال مقرر در قانون و فقه جزایی). حال سوال این است که آیا در چنین مواردی بیت المال مسئولیت و وظیفه‌ای در پرداخت دیه‌ی شخص غیر مسلمان یا بیگانه را همچون فرد مسلمان و شهروند درجه‌ی یک خود دارد یا خیر؟

در فقه اسلامی و حقوق کیفری ایران و قوانین موضوعه تصریحی در این زمینه وجود ندارد و در کتابهای حقوقی نیز مساله به سکوت واگذار شده است. تحقیق حاضر تلاش دارد تا به بررسی مسئولیت بیت المال مسلمین در قبال دیه‌ی غیر مسلمانان و بیگانگان از دیدگاه فقه جزایی و حقوق کیفری ایران بپردازد. اهمیت مشکل از آن جهت اساسی است که محاکم و دادگاه‌های کیفری در مقام رسیدگی به پرونده‌های مربوط به اتباع بیگانه و غیر مسلمان دچار سردرگمی می‌شوند و بر اساس قانون نیز مکلف به

رسیدگی به پرونده و صدور حکم می‌باشند (اصل یکصد و شصت و هفتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران).

اگر چه قانون گذار پس از سالها قیل و قال و بحث‌های جنجال برانگیز حقوقی و فقهی سرانجام در تبصره‌ی ماده ۲۹۷ قانون مجازات اسلامی براساس نظر حکومتی ولی امر تکلیف دیه‌ی اقلیت‌های دینی شناخته شده در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران را مشخص و نظر به تساوی و برابری دیده‌ی اقلیت‌های دینی با مسلمانان داد، اما هیچ اشاره‌ای به مسئولیت دولت و بیت المال نسبت به آنان در شرایط مشابه با دیگر مسلمانان و شهروندان کشور ننمود. متأسفانه تداوم این مشکل موجب انزوای کشور در عرصه‌ی بین المللی گردیده و حقوق کیفری ایران را از دو منظر داخلی و بین المللی با چالش جدی مواجه نموده است؛ اولاً اینکه حقوق کیفری ایران باید از نظر داخلی تکلیف حقوق بیگانگان اعم از مسلمان و غیر مسلمان که به صورت دایم یا موقت در قلمرو کشور اقامت دارند را روشن نماید و اصولاً باید مشخص کند که آیا آنان همانند مسلمانان و شهروندان درجه یک کشور از حقوق مقرر در قوانین موضوعه بهره مند می‌باشند یا خیر؟ ثانیاً از نظر بین المللی مطابق با اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر و میثاقین بین المللی حقوق مدنی و سیاسی و حقوق مدنی و اجتماعی که به تصویب قوه‌ی مقننه‌ی ایران نیز رسیده است تساوی در برابر قانون بدون هیچ گونه محدودیتی از جهت جنس، نژاد، مذهب و... جزء تعهدات رسمی بین المللی است و باید در قوانین داخلی نیز رعایت گردد.

عدم اتخاذ سیاست جنایی، تقنینی و قضایی معقول و منطقی نظام عدالت کیفری ایران را مواجه با مشکلاتی فراگیر و حتی محکومیت در عرصه‌ی مجامع جهانی و بین المللی نموده است. به نظر می‌رسد که از مهمترین عوامل موثر در وقوع این مشکلات وجود نوعی تعارض و تضاد در دیدگاه‌های فقیهان اسلامی باشد؛ زیرا از آنجایی که پایه و اساس و منبع حقوق کیفری ایران را فقه اسلامی تشکیل می‌دهد و قواعد فقه تاثیر زیادی در حقوق ایران نموده است، متأسفانه برخوردهای متعارض دوگانه و یا چندگانه با مقوله‌ی حقوق غیرمسلمانان موجب ظهور و بروز مشکلات داخلی و خارجی گردیده است. قانون گذار اسلامی از یک طرف با آموزه‌های فقهی در ارتباط با کفار و غیر مسلمانان از جهت تعلق دیه به آنان مواجه است، و از طرفی دیگر با موازین، موثقیق، اسناد و کنوانسیون‌های بین المللی که گاه تضاد موجود ۱۸۰ درجه در جهت

مخالف با یکدیگر می‌باشند. به نظر نگارنده راهکار و راه حلی که در این مقام در خصوص برخورد با این مشکلات و رفع آن می‌توان ارائه داد، این است که فقهای عظام باید مبانی خویش را با در نظر گرفتن مصلحت و ضرورت‌های ثانوی و دخالت دادن دو عنصر تعیین کننده‌ی زمان و مکان تصمیم‌گیری نمایند؛ زیرا اصولاً دیات از احکام امضایی در شرع اسلام بوده و احکام امضایی برخلاف احکام تأسیسی بر حسب ضرورت‌های زمان و مکان قابل تغییر و تطور می‌باشد و تعدیل و با تلطیف در مبانی فقهی در این زمینه هیچ منافاتی با اصول و ضرورت فقه ندارد که در جای خود به آن اشاره خواهد شد در هر صورت احساس مشکل در خصوص غیر مسلمانان و بیگانگان و مسئولیت بیت المال در پرداخت دیه‌ی آنها و چالش‌های موجود در عرصه‌ی داخلی و خارجی و پیامدهای ناشی از تداوم مشکل، ضرورت تحقیق در خصوص موضوع را کاملاً جدی و مبرهن می‌سازد. ضمن آنکه انجام این تحقیق فواید زیادی برای محاکم کیفری داخلی از جهت رسیدگی به پرونده‌های به جا مانده و بلا تکلیف در خصوص غیر مسلمانان و بیگانگان مقیم در قلمرو کشور جمهوری اسلامی ایران دارد؛ به عنوان نمونه کشته شدن توریست‌های غیر مسلمان در ایران از جمله پرونده‌هایی است که دستگاه قضایی باید تکلیف آنها را از جهت پرداخت غرامت و خون بها به اولیاء دم و وراث قانونی آنان روشن نماید.

۲. سابقه و ضرورت تحقیق

تا آنجایی که نگارنده با مراجعه به محافل علمی و تخصصی و دانشگاه‌ها و سایت‌های مختلف حقوقی بررسی و تفحص نموده است تحقیقی که در خصوص مسئولیت بیت المال مسلمین در قبال پرداخت دیه غیر مسلمانان و بیگانگان مقیم در قلمرو کشور جمهوری اسلامی ایران انجام شده باشد مشاهده نگردید و یا حداقل نگرنده موافق به یافتن آن نشده است. فقدان چنین تحقیقی خود حاکی از ضرورت انجام آن است که به بعضی از ضرورت‌ها در فوق اشاره گردید.

۳. اهداف کلی تحقیق کاربردهای آن

با توجه به آنچه که گذشت شاید روزی نباشد که پرونده‌های در ارتباط با مسئولیت بیت المال و دولت در پرداخت دیه در دادگاه‌ها مطرح نشود. فرار قاتلین پس از ارتکاب جرم و ناپدید شدن از انظار عموم

برای همیشه و یا سالیان دراز، پیدا شدن اجسادى که قاتلین آن شناسایی نشده اند، قتل‌های خطای محض که پرداخت دیه‌ی ایشان غیرممکن است، افرادی که در تیراندازی مأمورین به قتل رسیده اند و موارد متعدد دیگر همگی پرونده‌هایی است که در آن سخن از مسئولیت بیت‌المال مسلمین در میان است. حال اگر این موارد مربوط به غیر مسلمانان و بیگانگان مقیم در قلمرو کشور اعم از مسلمان و یا غیر مسلمان باشد که در ایران به صورت دایم یا موقت اقامت دارند یا اصولاً به عنوان گردشگر و مهاجر به ایران مسافرت و یا تردد می‌نمایند و پرونده‌ای در محاکم قضایی ایران مطرح برای رسیدگی باشد، داگاه‌های رسیدگی کننده برای تعیین تکلیف و صدور حکم باید به کدام مواد قانونی و یا قاعده‌ی فقهی رجوع یا استناد نمایند؟ بنا به مراتب، اهمیت موضوع تحقیق بیش از پیش آشکار می‌شود. اهداف کلی این تحقیق و کاربردهای آن به شرح زیر قابل تصور خواهد بود:

الف) ارائه راهکارهای قانونی به مراجع قضایی و دادگاه‌ها در رسیدگی به پرونده‌های بلا تکلیف در مورد اتباع بیگانه و غیر مسلمانانی که در قلمرو کشور جمهوری اسلامی ایران مقتول یا مجروح و یا خود مرتکب جنایتی می‌شوند؛ آن هم به منظور پرداخت دیه‌ی آنان از بیت‌المال مسلمین همچون مسلمانان و شهروندان درجه یک کشور.

ب) ارائه راهکارهای اساسی جهت تغییر سیاست جنایی، قضایی، تقنینی به منظور برون رفت از چالش‌های حادث در قبال عدم پرداخت دیه‌ی غیر مسلمانان و بیگانگان مقیم در قلمرو کشور جمهوری اسلامی ایران که هرازگاهی موجب محکومیت ایران در کنوانسیون‌های حقوق بشر سازمان ملل متحد و مجامع حقوقی و بین‌المللی می‌گردد.

ج) آشنا نمودن مسلمانان و شهروندان ایرانی به حقوق هم‌نوعان خویش در ارتباط و همزیستی با آنان در جهت تعامل با یکدیگر به منظور احترام متقابل و جذب غیر مسلمانان به تعالیم عالیه اسلام به عنوان مکتب الهام بخش توحیدی و احترام به کرامات ذاتی انسان‌ها و جلوگیری از به هدر رفتن خون مطلق انسان بما هو انسان که حرمت آن مورد تأکید شروع مقدس است.

۴. سوال‌های اصلی تحقیق

برای رسیدن به اهداف مذکور در بند فوق این تحقیق با عنایت خداوند متعال درصدد است که با استفاده از منابع فقهی و حقوقی و قوانین موضوعه و با استنتاج از قواعد فقهی و اصول کلی حقوق بین الملل به دو سؤال اصلی و اساسی زیر پاسخ دهد:

۱. مهمترین مبنای مسئولیت بیت المال مسلمین در قبال دیه غیرمسلمان و بیگانگان مقیم در قلمرو کشور جمهوری اسلامی ایران چیست؟ راهکار اساسی برون رفت نظام عدالت کیفری ایران در قبال چالش‌های قانونی و قضایی حادث به اعتبار عدم پرداخت دیه‌ی غیرمسلمانان و بیگانگان مقیم در قلمرو کشور جمهوری اسلامی ایران چیست؟

۲. راهکار اساسی نظام عدالت کیفری ایران در قبال مسائل قانونی و قضایی حادث به اعتبار عدم پرداخت دیه غیرمسلمانان و بیگانگان مقیم در قلمرو کشور جمهوری اسلام ایران چیست؟

۵. فرضیه‌های تحقیق

با توجه به سؤال‌های اصلی تحقیق فرضیه‌های متناظر با سؤالات مذکور به شرح زیر قابل استنتاج است:

۱. به نظر می‌رسد که باتوجه به اطلاق یا عموم ادله و روایات وارده و اصول حاکم بر موضوع که فقها از آن به عنوان مبانی خویش در استدلال به مسئولیت بیت المال در قبال مسلمانان استفاده کرده‌اند و همچنین با توجه به اصول کلی حقوق بین‌الملل دلایل مذکور قابل تعمیم و تسری به غیرمسلمانان نیز بوده و بیت المال مسلمین که در قبال دیه‌ی آنان و بیگانگان مقیم در قلمرو کشور جمهوری اسلامی ایران مسئولیت داشته باشد. به نظر می‌رسد که راهکار اساسی برون رفت از چالش‌های قانونی و قضایی فراروی نظام عدالت کیفری ایران در قبال پرداخت دیه‌ی غیرمسلمانان و بیگانگان مقیم در قلمرو کشور جمهوری اسلامی ایران از بیت المال مسلمین جنایی، تقنینی و قضایی است.

۲. به نظر می‌رسد راهکار اساسی، قانونی و قضایی فراروی نظام عدالت کیفری ایران در قبال پرداخت دیه‌ی غیرمسلمانان و بیگانگان مقیم در قلمرو کشور جمهوری اسلامی ایران از بیت المال مسلمین تغییر سیاست جنایی، تقنینی و قضایی است و مودیه که در این باب سیاست تقنین نداریم.

۶. روش تحقیق

در این تحقیق که تحت عنوان مسؤلیت بیت المال مسلمین در قبال دیه‌ی غیرمسلمانان و بیگانگان از دیدگاه فقه جزایی و حقوق کیفری ایران می‌باشد، از روش توصیفی-تحلیلی (منابع کتاب) استفاده خواهد شد و نگارنده تلاش خواهد کرد که با مراجعه به منابع فقهی و قوانین موضوعه و قواعد فقه اسلامی و اصول کلی حقوق بین الملل مسؤلیت دولت و حکومت اسلامی یا همان بیت المال را در قبال دیه‌ی غیرمسلمانان و بیگانگان مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار دهد. بدیهی است گستره‌ی موضوعی این تحقیق شامل تمامی این گروه‌های غیرمسلمانان و بیگانه اعم از اهل کتاب و اقلیت‌های شناخته شده در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و دیگر فرق غیرمسلمان خواهد بود. شایان ذکر است این تحقیق صرفاً جنبه حقوقی داشته و پژوهشگر در اجرای این طرح، اصل بی طرفی را کاملاً رعایت نموده و بدون هیچگونه پیش داوری و برخورد احساسی با موضوع و به دور از هر گونه انگیزه‌ی سیاسی و قومی به طرح دیدگاه‌ها و ارزیابی و تجربه و تحلیل آنها خواهد پرداخت تا چه قبول افتد و چه در نظر آید.

۷. سازمان دهی تحقیق

مباحث این تحقیق در سه فصل به شرح زیر ارائه می‌گردد:

فصل اول: به کلیات مباحث مسؤلیت بیت المال مسلمین در قبال دیه‌ی غیرمسلمانان و بیگانگان از دیدگاه فقه جزایی حقوقی کیفری ایران می‌پردازد. در این فصل واژگان کلیدی موضوع پژوهش، پیشینه تاریخی مسؤلیت بیت المال و دولت، پیشینه تاریخی دیه و جایگاه آن در حقوق کیفری ایران بررسی و تبیین می‌شود.

فصل دوم: مبانی نظری، فقهی و قانونی توجیه کننده مسؤلیت بیت‌المال مسلمین در قبال دیه‌ی غیرمسلمانان و بیگانگان را مطالعه می‌کند و سپس به طرح دیدگاه‌های موافقان و مخالفان مسؤلیت بیت المال و قائلین به تفصیل بین کافر ذمی و حربی پرداخته و نهایتاً دیدگاه منتخب (نظریه‌ی مختار) ارائه می‌گردد.

فصل سوم: به طرح تضمینات حقوقی غیرمسلمانان و بیگانگان در فرایند دادرسی کیفری می‌پردازد. در این فصل اصول کلی حاکم بر دادرسی‌های کیفری، تضمینات حقوقی غیرمسلمانان و بیگانگان در فرایند دادرسی کیفری از منظر فقه جزایی، قوانین و مقررات داخلی، قوانین و مقررات بین‌المللی بررسی می‌شود. نتایج رو پیشنهادهای نگارنده پایان بخش این پژوهش خواهد بود.

فصل اول :

کلیات

در این فصل کلیات راجع به موضوع پایان نامه از قبیل تعریف واژه‌های کلیدی که شناسایی مفهوم آنها در در ک بهتر و آسان تر مطالب این تحقیق مفید است، و همچنین پیشینه‌ی تاریخی بحث و جایگاه آن در حقوق کیفری ایران را مورد مذاقه و بررسی قرار خواهیم داد.

۱-۱. مبحث اول: واژه شناسی

در این مبحث تعاریف و مفاهیم واژه‌های دیه، مسؤلیت، بیت المال، بیگانه و غیرمسلمان که اساس این تحقیق را تشکیل می‌دهند، از نظر گاه‌های لغوی، اصطلاحی، فقهی، حقوقی مورد کنکاش و ارزیابی قرار می‌دهیم. بدیهی است آشنایی با این اصطلاحات ما را در شناخت دقیق‌تر موضوع تحقیق یاری خواهد کرد.

۱-۱-۱. تبیین مفهوم دیه

برای روشن شدن معنای دیه، لازم است مفهوم آن را در نزد اهل لغت و در روایات و اصطلاح فقیهان اسلامی اعم از شیعه و سنی را مورد امعان نظر و بررسی قرار داده تا احاطه‌ی بیشتری به مباحث مربوط به دیه در این تحقیق به دست آوریم.

۱-۱-۱-۱. معنای دیه در لغت

واژه دیه در اصل ودی بوده که پس از حذف واو (فاء الفعل) و اضافه کردن هاء (تاء) به جای آن در آخر کلمه (لام الفعل) تبدیل به دیه گردیده است و جمع آن دیات است.^۱ این کلمه مصدر است که به معنای اسم مفعول به کار گرفته می‌شود. مانند واژه‌ی خلق که به معنای مخلوق به کار می‌رود. دیه اساساً به معنای اداء کردن است که در معنای اسم مفعولی خود یعنی آنچه که ادا می‌شود به کار رفته است.^۲ فرهنگ‌های مختلف لغت از دیه تعاریف گوناگونی ارائه کرده‌اند که مفهوم تمامی آنها تقریباً یکسان است. فرهنگ معین

^۱ معین، دکتر محمد، فرهنگ معین، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۷۱.

^۲ همان.

دیه را چنین تعریف کرده است: دیه، پولی است که قاتل یا اقوام او برای جبران قتل که واقع شده می‌پردازد؛ خون بها^۱

راغب اصفهانی در تعریف دیه آورده است: **يقال لما يعطى فى الدم ديه**؛ یعنی آنچه در خون قتل به اولیاء دم پرداخت می‌شود دیه نام دارد. در لغت نامه‌ی دهخدا آمده: دیه مالی است که بدل نفس مقتول به ولی او داده می‌شود و از باب تسمیه به مصدر است.^۳

در فرهنگ عمید دیه این گونه تعریف شده است: دیت (خونبها) مالی که ضارب یا قاتل باید به شخص آسیب دیده یا وارث او بدهد؛ دیات جمع آن (است)^۴ خلاصه آن که کتاب‌های لغت در زبان عربی معنایی که برای دیه کرده‌اند عبارت است از: حق القتل و یابدل النفس که مرادف با لغت خونبها در زبان فارسی است.^۵

۱-۱-۲. معنای دیه در اصطلاح فقهای امامیه

مرحوم شهید ثانی در کتاب شریف الروضه البهیه فی شرح اللمعه الدمشقیه در تعریف دیات چنین آورده است:

مرحوم صاحب جواهر در کتاب ارزشمند جواهر الکلام دیه را چنین تعریف کرده است: **والمراد بها هنا المال الواجب بالجنايه على الحرفى النفس او، ما دونها سواء كان له مقدر، أو لا و ان كان ربما اختصت بالاول والثانى بالارش و الحكومه**^۶ دیه اختصاص به جنایت نفس دارد و جنایت بر اعضا ارش و حکومت نامیده می‌شود و گاهی بر آنچه معین شده دیه و آنچه معین نشده ارش یا حکومت می‌گویند. مرحوم فاضل

^۱ - معین، دکتر محمد؛ فرهنگ معین، مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ج ۲، تهران، ۱۳۷۱، ص ۱۶۰۲.

^۲ - اصفهانی، راغب، مفردات الفاظ قرآن، چاپ عربی، ص ۵۵۵.

^۳ - صالحی، فاضل؛ دیه یا مجازات مالی، ص ۲۵.

^۴ - عمید، حسن، فرهنگ عمید، مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ۱۳۷۵، تهران، ص ۶۷۴.

^۵ - شفیعی سروستانی، ابراهیم، رحمان ستایش، محمد کاظم، قیاسی، ؛ **قانون دیات و مقتضات زمان**، پیشین، ص ۴۷.

^۶ - نجفی شیخ محمد حسن؛ جواهر الکلام، ج ۴۳، ص ۲.

مقداد در کتاب التنقیح الرائع در تعریف دیات می‌گوید: هی جمع دیه بتخفیف الیاء ولا یجور تشدیدها وسمیت دیه لانها تودی عوضاً عن النفس.^۱ دیات جمع دیه است و از این جهت دیه نامیده شده که بدل از نفس پرداخت می‌شود. مرحوم امام خمینی (ره) در تحریر الوسیله در تعریف دیات فرموده اند: هی جمع الدیه بتخفیف ایا و هی المال الواجب بالجنایه علی الحر فی النفس او مادونها سواء کان مقدرراً اولاً ربما یسمى غیر المقدر بالارش و حکومه و المقدر بالدیه^۲

دیات جمع دیه با تخفیف یاء می‌باشد و دیه مالی است که به جنایت بر حر و آزاد در نفس یا پایین‌تر از آن واجب می‌شود چه مقدار باشد یا نه، و چه بسا غیرمقدر به ارش و حکومت، و مقدر دیه نامیده می‌شود. مرحوم محقق خوئی (ره) در تعریف دیه آورده است: دیه مالی است که در جنایت بر نفس یا عضوی یا جراحت و مانند آن لازم گشته است.^۳ مرحوم علامه طباطبایی در تفسیر المیزان در تعریف دیه چنین فرمود: الدیه ما یعطى من المال عوضاً عن النفس أو العضو أو غیرهما؛ یعنی دیه مالی است که عوض نفس یا عضو یا غیر آن دو پرداخت می‌شود.

با بررسی عبارات فقهای امامیه در مقام تعریف دیه چنین استنتاج می‌گردد که آنان گاه دیه را به همان معنای لغوی، گاه به معنای مقدار مالی که از طرف شارع برای جنایت اعم از نفس یا مادون نفس تعیین شده و گاه دیه را به معنای عام تر و کلی تر از معانی قبلی به کار برده اند که شامل ارش نیز می‌شود.^۵

۱-۱-۱-۳. معنای دیه در اصطلاح فقهای اهل سنت

فقهای اهل سنت نیز تعاریف گوناگونی از دیه ارائه کرده اند که با دقت در این تعاریف متوجه می‌شویم که همه‌ی آنها به هم نزدیک هستند و حتی تعریف بعضی از فقهای اهل سنت بسیار نزدیک به تعاریفی

^۱ - السیوری، جمال الدین مقداد بن عبدالله؛ التنقیح الرائع لمختصر الشرایع، ج ۴، ص ۴۶۱.

^۲ - امام خمینی (ره) روح الله، التحریر الوسیله، ج ۲، ص ۳۴۸.

^۳ - خوئی، سید ابوالقاسم؛ مبانی تکلمه المنهاج، ج ۲، ص ۱۸۶.

^۴ - طباطبایی، سید محمد حسین؛ تفسیر المیزان، ج ۵، ص ۳۹، ذیل آیه ی ۹۲، سوره ی نساء.

^۵ - حاجی ده آبادی، احمد؛ قواعد فقه دیات، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه ی اسلامی، تهران ۱۳۸۴، ص ۴۱.